

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ

МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

всеукраїнська
міждисциплінарна
науково-практична конференція

Випуск 3

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра суспільних дисциплін
Державний архів Хмельницької області
Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при
Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка
Хмельницький обласний науково-методичний центр культури і мистецтва
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України

ПОДІЛЛЯ І ПІВДЕННО-СХІДНА ВОЛИНЬ: МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА КРАЮ

ВИПУСК 3

Хмельницький
2026

конференція

УДК 94:39(477.43/44/.82)(062.552)

П 65

Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 9 від 29. 04. 2026 р.)

Рецензенти:

С. Е. Баженова, докторка історичних наук, професорка (м. Кам'янець-Подільський)

С. Д. Гальчак, доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)

Редакційна колегія:

І. М. Шоробура, в. о. ректора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор (гол. ред.);

В. М. Островий, кандидат історичних наук, доцент (заст. гол. ред.);

В. Р. Адамський, кандидат історичних наук, доцент (відп. ред.);

О. Л. Бакіна, заступник директора з навчально-виховної роботи Хмельницького ліцею № 15 імені О. Співачука;

К. М. Бурдуваліс, директор Державного архіву Хмельницької області, доктор філософії;

Г. В. Бучківська, доктор педагогічних наук, професор;

В. В. Галатир, кандидат історичних наук, доцент;

О. М. Галус, доктор педагогічних наук, професор;

О. М. Гринчишин, кандидат історичних наук, доцент;

А. М. Гуменюк, кандидат філософських наук, доцент;

Л. М. Левандовська, кандидат історичних наук;

М. І. Онищук, директор Хмельницького обласного науково-методичного центру культури і мистецтва;

С. О. Семенчук, кандидат історичних наук, доцент;

О. С. Поліщук, доктор філософських наук, професор.

П 65 Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю: матеріали III всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 квітня 2026 р.) / [І. М. Шоробура (гол. ред.), В. М. Островий (заст. гол. ред.), В. Р. Адамський (відп. ред.), К. М. Бурдуваліс, Г. В. Бучківська та ін.]. Хмельницький: ХГПА, 2026. Випуск 3. 365 с.

У збірнику вміщені повідомлення, виголошені авторами, в якості доповідей на III всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції «Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю», в яких розкрито різні методологічні рефлексії, проблеми політичної, економічної та соціальної історії краю.

Адреса редакційної колегії: м. Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139, E-mail: kgpa_nauka@ukr.net

© Автори статей, 2026

Семенчук С. Антропоморфна кам'яна пластика Болохівської землі	3
Кундельський В., Кундельський Д. Поділля та Південно-Східна Волинь у контексті подій 1648 р.	15
Яблонський В. Право презенту унійних священників Теофіпольщини за матеріалами візитаційних описів Базалійського, Човганського та Ямпільського деканатів 1756 року	21
Блажевич Ю., Качеровська Н. Чумацький промисел в Україні і на Поділлі: становлення, розвиток та занепад (XI-XIX ст.)	25
Сердунич Л. Давня українська сільська їжа – основа міського харчування	42
Говорун В. Комплексне краєзнавче дослідження села Русанівці	55
Єсюнін С. Кравецтво – провідне ремесло Пłosкирова (Проскурова) у XVIII – на початку XX ст.	66
Гурська К. Єврейське населення Поділля та рекрутська політика російської імперії у першій половині XIX століття (на прикладі жителя містечка Новокосянтинів).	77
Олійник Ю. Дворянські училища Подільської губернії: становлення, розвиток та трансформація	93
Адамський В. Бюджет Проскурова 1917 року: джерела доходів та напрямки фінансування	97
Ільчук А. Культурно-освітня діяльність Проскурівської «Просвіти» в добу Української революції 1917–1921 рр.....	105
Галатир В. Політико-адміністративні аспекти становлення державності в Південно-Східній Волині (квітень-грудень 1918 р.)	113
Коржик С. Адміністративно-територіальний устрій та владна вертикаль на Летичівщині в добу Української держави (1918 р.)	123
Катаєв Н. Розгортання українського руху на Поділлі наприкінці 1918 року (за матеріалами газети «Життя Поділля»)	137
Завальнюк К. Знищення більшовиками Американської дипломатичної місії на Проскурівщині у 1920 році	145

ІІІ всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Доронська-Собко О. Українець Микола Зотенко – жертва більшовицьких репресій в Проскуріві	153
Берковський В. Джерела до історії театрального руху в прикордонній зоні УСРР (1920-1923 рр.)	169
Байдич В., Погорілець О. Встановлення народної освіти в селах Летичівщини в 20-х роках ХХ століття (за архівними документами ДАХМО)	178
Гринчишин О. Проблеми та суперечності розвитку сільськогосподарського виробництва Поділля в умовах нової економічної політики (1921-1929 рр.)	188
Трембіцький А. Поет нездоланного руху – Володимир Свідзінський	195
Кравчук О. Вихідці з теренів Вінниччини та Хмельниччини на сторінках книги О.Пеленської «Україна поза Україною»	207
Соловей М. Позакласна та позашкільна робота в діяльності Кам'янець-Подільського обласного інституту удосконалення вчителів: освітні пріоритети та практики (1944-1954 рр.)	211
Прокопчук В., Завальнюк О. Юрій Васильович Телячий: подвижництво в освіті та науці	225
Гуменюк А., Хоптяр Ю. Захисники герої з Ярмолинеччини Хмельницького району у російсько-українській війні (2022-2025) (на матеріалах Ярмолинеческої газети «Вперед»)	234
Скрипник А. Методичні аспекти викладання курсу «Історія українського державотворення» магістрантам-історикам	245
Ветров В., Ветрова Т. Меджибізький замок: сучасний досвід наукових та рятувальних досліджень	250
Онищук М. Нематеріальна культурна спадщина Хмельницької області – регіональний дискурс	260
Маркова С., Онищук М., Пономарьова А. Українські традиції малювання домашньої ікони на Хмельниччині: теоретико-прикладні аспекти	269
Маркова С. Становлення української сценічної народної хореографії в Хмельницькій області: джерелознавчі, методологічні та прикладні дискурси	279

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Сосніна О. Традиційна кухня Хмельницької області як елемент нематеріальної культурної спадщини	290
Григоренко З., Григоренко О. Покликання вченого – служити освіті й людям	300
Медвідь Ф. Економічна безпека в контексті небезпек і загроз національним інтересам України	314
Баворовська О. Спадкоємці «золотої доби»: лауреати Хмельницької обласної премії імені Володимира Гериновича	324
Левандовська Л. Особливості реалізації краєзнавчого компонента в контексті реформування шкільної історичної освіти	329
Гуменюк А. Формування фахових компетентностей здобувачів освіти засобами локальної історії Поділля	337
Островий В., Бочуля М. Формування хронологічної компетентності в учнів 8 класу в межах курсу «Хмельницькознавство»	341
Бочуля М. Застосування QR-кодів для реалізації діяльнісного підходу під час вивчення курсу «Хмельницькознавство»	351

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Фахівець усвідомлює свою роль як інтелектуального опікуна локальної спадщини. Це перетворює професійну діяльність із «виконання функцій» на «служіння громаді», де збереження локальної ідентичності стає частиною особистої та професійної етики.

Список використаних джерел та літератури:

1. Будник О. Б. Інноваційні технології навчання історії у закладах вищої освіти. *Обрії*. 2021. № 1 (52). С. 45–49.
2. Мисан В. В. Джерелознавчий аспект у навчанні історії: теорія і практика. Рівне : РДГУ, 2011. 180 с.
3. Мисан В. В. Багатоперспективність в освіті: теорія, методика, практика : посібник. Рівне : Лапсюк, 2016. 120 с.
4. Терно С. О. Критичне мислення як інструмент професійного розвитку історика. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 45. С. 288–293.

УДК 373.5.016:908(477.43)

Володимир ОСТРОВИЙ,
Максим БОЧУЛЯ,
м. Хмельницький

ФОРМУВАННЯ ХРОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 8 КЛАСУ В МЕЖАХ КУРСУ «ХМЕЛЬНИЦЬКОЗНАВСТВО»

У статті проаналізовано систему формування хронологічної компетентності восьмикласників засобами посібника «Хмельницькознавство», що відзначається високою цільністю часових показників (707 кількісних згадок років). Розглянуто шість типів хронологічних завдань, які забезпечують перехід від механічного запам'ятовування дат до системного розуміння логіки та тягlosti історичних процесів. Особливу увагу приділено інтерактивним цифровим інструментам, зокрема «Числовій прямій» та вправам на впорядкування подій, що дозволяють візуалізувати часову динаміку розвитку міста в загальносвіттовому контексті. Визначено ефективність методичних прийомів («Хронологічний штурм», «Жива хронологія») для вибудовування в учнів цілісного сприйняття регіональної історії в часі.

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Ключові слова: «Хмельницькознавство», 8 клас, методичне забезпечення, причинно-наслідкові зв'язки, хронологічна компетентність, цифровий супровід.

Розвиток хронологічної компетентності учнів 8 класу на уроках «Хмельницькознавства» є одним із пріоритетних завдань сучасної регіональної історичної освіти. Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898) [1] регламентує стратегічну мету, базові принципи та систему обов'язкових результатів навчання, утворюючи нормативну платформу для впровадження освітніх інновацій. У межах громадянської та історичної освітніх галузей, до якого належить курс «Хмельницькознавство», стандарт закріплює вимогу: «мислити історико-хронологічно, орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти зміни і тривалість у житті суспільства» [1]. Хронологічна компетентність визначена першою самостійною групою обов'язкових результатів навчання, що аргументує її концептуальну значущість як фундаментального складника предметної підготовки.

Актуальність проблеми підсилюється оновленням Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженим наказом МОН від 29 серпня 2024 р. № 1225 [2], який визначає сутність педагогічної діяльності як «формування ключових компетентностей та світогляду учнів на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвиток їхніх інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та подальшого навчання» [2]. Однією з ключових вимог до вчителя є його здатність «створювати умови для формування і розвитку в здобувачів освіти ключових компетентностей, наскрізних умінь» [2]. У контексті визначеної нормативної рамки хронологічна компетентність набуває статусу фундаментального освітнього результату, що детермінує інтелектуальний розвиток особистості та створює передумови для її повноцінної самореалізації. З огляду на це, місія професійного вчителя реалізується через конструювання такого освітнього середовища в якому опанування категорії історичного

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

часу стає базовим інструментом формування наукового світогляду та осмислення учнями органічного взаємозв'язку національно-культурних традицій із універсальними гуманістичними орієнтирами сучасної цивілізації.

Метою статті є системний контент-аналіз навчального посібника «Хмельницькознавство» з погляду формування хронологічної компетентності учнів 8 класу.

Навчальний посібник «Хмельницькознавство» для 8 класу структурно поділений на чотири розділи: «Топоніміка Плоскирова-Проскурова-Хмельницького», «Розвиток міста в XV–XVIII століттях», «Місто Проскурів на зламі XIX–XX століть» та «Особливості соціально-економічного розвитку Проскурова в кінці XIX – на початку XX століття». Кожен розділ розширює хронологічний фрагмент, що відповідає принципу від простого до складнішого у побудові хронологічних уявлень учнів. За словами авторки у передмові, мета посібника – «поглибити знання про історію рідного міста, показати найбільш яскраві її сторінки, підвищити інтерес до більшого її вивчення, а також розвинути дослідницькі навички» [3, с. 3].

Хронологічні межі змісту охоплюють період від найдавніших часів (трипільська культура, античність) до початку Першої світової війни, що відповідає програмі курсу всесвітньої та вітчизняної історії для 8 класу і дозволяє органічно поєднувати регіональний та загальноукраїнський хронологічний контекст. Методично виправданим є використання широкої хронологічної перспективи як наскрізної лінії навчального року. Вивчаючи шлях від найдавніших часів до індустріальної епохи, учні не лише опановують краєзнавчий матеріал, а й формують цілісне уявлення про світовий історичний процес.

Одним із об'єктивних показників насиченості підручника хронологічним матеріалом є кількість числових дат у тексті. Результати контент-аналізу свідчать про чітку структурованість часових показників у посібнику: 707 згадок конкретних років, з яких 509 супроводжуються прямою вказівкою на рік у формі «N р.», а 198 дат подані у форматі «N–N pp.» [3]. Це зумовлює високу щільність хронологічного матеріалу – у середньому близько 3 дати на кожну сторінку тексту.

Вже на перших сторінках, розповідаючи про герб міста, автор зазначає: «[...] З 1665 р. по 1793 р. орендованими власниками

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

містечка Пłosкирова були магнати Замоїські. З XVI ст. вони мали свій герб, видозміна якого наприкінці XVIII ст. й стала першим гербом міста [...]» [3, с. 5]. Далі послідовно фіксуються: «[...] 22 січня 1796 р. затверджений новий герб міста [...]» [3, с. 6], «[...] 14 квітня 1971 р. рішенням сесії Хмельницької міської Ради народних депутатів затверджено новий, «радянський» герб [...]» [3, с. 6-7], «[...] 27 вересня 1990 р. Хмельницька міська рада першого скликання постановила відродити традиційний герб Пłosкурова [...]» [3, с. 7].

У тексті посібника представлено століття римським стилем – «XVI ст.», «XVII ст.», «XVIII ст.», що є підґрунтям для формування у восьмикласників умінь вільно переходити між двома системами хронологічного відліку. Показово, що посібник залучає учнів до роботи ще й із добою до нової ери: «[...] Вперше водоїму на межі Поділля та Волині описав Геродот в V столітті до нової ери, згодом її існування засвідчив у II столітті нової ери Клавдій Птоломей [...]» [3, с. 18]. Такий обсяг хронологічного матеріалу, з одного боку, створює ґрунтовну фактологічну базу для розвитку хронологічної компетентності, а з іншого – вимагає спеціальної методичної організації, щоб учні не сприймали дати як нескінченний перелік цифр, а бачили за ними логіку історичного процесу. З цією метою вчителю потрібно на початку вивчення кожного розділу будувати з учнями спільну «хронологічну рамку» теми: виписувати на дошці підсумкові дати розділу, позначати ключові рубіжні роки та обговорювати, які епохи вони розділяють, – це перетворює дати з розрізнених цифр на осмислену системну координату.

Принципово важливою є форма, в якій хронологічний матеріал подається в основному тексті. У посібнику дані переважно вбудовані в наративний текст, органічно інтегруючись у розповідь про події, що відповідають сучасним методичним підходам, за якими дані мають бути не самоціллю, а елементом осмислення події. Показовим є опис події про Пłosкирівське староство доби Замоїських: «[...] В люстрації Подільського воєводства 1665 р. зафіксовано, що у Пłosкирові існувало вже 12 садиб, але його жителі податки не сплачували, «оскільки недавно тут осіли»... У 1671 р. знаходимо короткий опис міста в щоденнику фризського мандрівника Ульріха фон Вердума... У 1672 р. Подільське воєводство потрапило в 27 річну залежність від

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Османської імперії... У 1699 р. турки залишили Поділля [...]» [3, с. 72–74]. Послідовний виклад дат у тексті сприяє формуванню в учнів уявлення про хронологічну тяглість та історичну спадкоємність. Це дає школярам змогу чітко простежити причинно-наслідкові зв'язки, де кожна подія виступає чинником конкретних змін у розвитку міста.

Методично доцільно, опрацьовуючи подібну інформацію, пропонуючи учням прийом «Хронологічного підкреслення»: кольоровими маркерами виділяти в тексті дати одиничних подій та дати тривалих процесів, а після читання обговорювати, які явища були короточасними, а які – багаторічними трансформаціями. Окремо слід відзначити практику використання хронологічних відомостей у контексті розвитку промисловості та інфраструктури: «[...] Якщо на початку XIX ст. в місті працювало 10 підприємств... то на кінці XIX ст. в Проскуріві вже було 23 фабрики, заводи, великі ремісничі майстерні [...]» [3, с. 161]. Зіставлення масиву часових даних дозволяє об'єктивно відстежити етапи розгортання складних соціальних явищ. Застосування цього методу сприяє виявленню закономірностей історичного ритму, зокрема точок прискорення розвитку, фаз рецесії та моментів переходу до нової якості.

Важливою перевагою посібника є також вписування локальної історії у ширший контекст, де регіональні хронологічні віхи нерозривно переплітаються із загальнодержавними та загальноєвропейськими процесами: «[...] У 1793 р. Катерина II подарувала Пłosкирів разом із навколишніми селами фельдмаршалу графу І. В. Гудовичу... іменним указом від 5 липня 1795 р... Пłosкирів був перейменований у Проскурів і водночас визначений повітовим центром Подільської губернії [...]» [3, с. 101]. Завдяки такому підходу учні усвідомлюють, що події 1793 р. в межах одного міста були поза середнім наслідком масштабного переустрою карти Європи під час поділів Речі Посполитої, що сприяє формуванню цільного історичного мислення.

Аналіз методичного апарату посібника дозволяє виділити шість типів хронологічних завдань, кожен з яких розвиває складові різні компетентності. Перший тип – завдання на складання запитань із опорним словом «Коли?» – є найбільш розширеним і повторюється в кількох місцях посібника: «Складіть запитання до

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

тексту абзацу, починаючи кожне такими словами: Коли? Що? Хто? Де? Чому? Як? Який результат?» [3, с. 11, 75, 151, 185].

Другий тип – завдання «Скласти речення з ключовими поняттями та датами» – зустрічається вже в першому параграфі: «Скласти кілька речень із ключовими поняттями та датами теми» [3, с. 11]. Тут учень не тільки шукає дати в тексті, а конструює зв'язковий текст, де дата є органічним елементом речення. Це значно складніша операція, яку доцільно відпрацьовувати через прийом «Хронологічний ланцюжок» у парній роботі: перший учень формулює речення, спираючись на конкретну дату, наприклад «[...] У 1665 р. люстрація зафіксувала лише 12 садиб у Плоскирові [...]», а другий продовжується: «[...] Проте вже за 7 років, у 1672 р., розвиток поселення було перервано через перехід Подільського воєводства під владу Османської імперії [...]».

Третій тип – завдання «Відновити хронологію подій» – представлений у параграфі № 8: «Відновити хронологію подій: Початок Національної революції XVII ст. – Поділля відійшло під владу Османської імперії – Мартин Замойський став старостою м. Плоскирова» [3, с. 75]. Три події подаються горизонтально в змішаному вигляді, і для правильного виконання недостатньо просто пам'ятати дати – потрібно розуміти причинно-наслідкові зв'язки. На уроці узагальнення, цей тип ефективно реалізується через рухливий прийом «Жива хронологія», коли кожен учень отримує доступ з певною подією і роком та має вийти в правильному порядку без допомоги зошита, або через прийом «Хронологічний пазл», де групують, з'єднують картки з датами й подіями та впорядковують пари.

Четвертий тип – найбільш систематично представлений – завдання «Установіть послідовність подій» (III рівень тематичного оцінювання). Розгорнута інструкція вимагає: «У завданнях третього рівня розташуйте події в хронологічній ситуації. Поставте позначки в таблиці бланка відповідей на перетині відповідних рядків (цифри) і колонок (букви). Цифрі 1 має відповідати вибрана вами перша подія, цифра 2 – друга, цифра 3 – третя, цифра 4 – четверта. Кожне правильно виконане завдання оцінюється сумою в 4 бали. Усього: 16 балів» [3, с. 62, 107, 156, 194]. Разом в чотирьох блоках тематичного оцінювання нараховується 14 окремих хронологічних завдань, кожне по 4 події для впорядкування, причому зміст охоплює всі розділи – від подій XVI–XVII ст. до

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

культурних і промислових етапів XIX ст. Особливо цінним є фінальне завдання четвертого оцінювання, яке об'єднує регіональну та світову хронологію в одній задачі: «А – народився Емануїл Малинський; Б – піднявся у повітря перший аероплан конструкції Сантос-Дюмона; В – перший пілотований політ братів Райт відбувся в США; Г – відбувся політ Малинського над Проскуровом» [3, с. 194].

П'ятий тип – завдання на складання хронологічної таблиці. Цей тип зустрічається в рубриці «Обговорюємо в групах» в різних формах. Перший варіант – пряме формулювання: «Складіть хронологічну таблицю «Діяльність соціал-демократів у Проскурові на початку XX ст.»» [3, с. 130]. Другий варіант – таблиця із заданими тематичними колонками: Складіть таблицю «Розвиток культури та духовного життя» з колонками [3, с. 151].

Галузь	Досягнення	Представники

Складіть таблицю «Особливості соціально-економічного розвитку Проскурова» [3, с. 165].

Галузь	Досягнення	Представник

Обидва варіанти вимагають від учня самостійно впорядкувати інформацію в часовому та тематичному вимірі одночасно.

На уроці ефективним прийомом може бути «Групова хронологічна таблиця»: кожна група отримує свій часовий проміжок (наприклад, перша половина XIX ст. / друга половина XIX ст. / початок XX ст.) і заповнює таблицю лише у своїй колонці. Потім групи представляють результати, і клас складає зведену таблицю на дошці. Такий розподіл праці формує відповідальність за певний хронологічний відрізок і бачити, як певні процеси змінюються в різні часи.

Шостий тип – завдання з практичних занять – представлений у практичному занятті № 1 «Перші поселення на території міста», де учні заповнюють таблицю з обов'язковою колонкою «Дані», що охоплює трипільську культуру, скіфську добу, черняхівську культуру та добу пізнього Середньовіччя [3, с. 17]. Це найвищий рівень хронологічної роботи – самостійне отримання і структурування часової інформації з первинного тексту без жодних підказок у формі готових дат.

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

Важливою особливістю посібника є наявність семи видів електронних вправ, наприкінці тем, що суттєво відрізняється від традиційних підручників і відкриває можливості для цифрового підкріплення хронологічних умінь. Онлайн-вправа «Знайди слова» [3, с. 16] після абзацу про перші поселення закріплюються ключові терміни теми (трипільська культура, скіфська доба, черняхівська культура), без розуміння яких неможливо орієнтуватися в хронологічному порядку епохи, – доцільно використовувати її як розминку перед заповненням таблиці практичного заняття № 1 [3, с. 17].

Найбільш тісно з хронологічною компетентністю пов'язане завдання «Числова пряма» [3, с. 104], подане після параграфа про становище Пlosкирова-Проскурова у XVIII ст. Це цифровий аналог стрічки часу, де учні самостійно розташовують на часовій осі ключові події (кінця XVIII – початку XIX ст.), зокрема відкриття присутніх місць (1795 р.), створення міської поштової експедиції (1798 р.), поліції (1799 р.) та штатної військової команди (1800 р.) [3, с. 101–102]. Робота з цією вправою розвиває просторово-часове мислення та дає змогу відчутти динаміку міських змін. Вчитель може запропонувати цей тренажер як домашнє «перевернуте завдання» (flipped learning), щоб на уроці глибше обговорити причини такої високої концентрації подій у короткий проміжок часу.

Елемент змагальності та емоційного залучення забезпечує онлайн-гра «Скачки» [3, с. 117], розміщена після теми про Проскурів (у XIX – на початку XX ст.). Вона стимулює швидке запам'ятовування дат через азарт і точність відповідей. Такий формат ідеально підходить для уроку-змагання: клас об'єднується у кілька команд, представники яких по черзі відповідають на запитання, просуваючи свій колектив до перемоги. На наш погляд, це ефективний метод узагальнення знань перед тематичним оцінюванням третього розділу.

Навичку систематизації розрізненого матеріалу успішно розвиває інтерактивна вправа «Класифікація» [3, с. 130]. Опрацьовуючи тему «Політичне життя міста на початку XX ст.», учні розподіляють події за категоріями (наприклад, «до» чи «після» певного року, перша чи друга половина століття). Така аналітична робота є базовою для подальшого складання складних хронологічних таблиць.

Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю

Прямим і класичним типом перевірки знань виступає завдання «Поєднай пари» [3, с. 165], що доповнює параграф про ремісничий та промисловий розвиток Проскурова. Учень має встановити зв'язок між роком та подією, як-от завершення будівництва залізниці Жмеринка–Проскурів–Волочиськ у 1870 р. [3, с. 161]. Вправа слугує надійним інструментом самоперевірки та готує школярів до виконання складних завдань III рівня у тематичній атестації четвертого розділу.

Для відпрацювання навичок логічної послідовності призначений цифровий тренажер «Впорядкуй події» [3, с. 180]. Використовуючи механіку drag-and-drop, учні вибудовують картки з фактами соціального розвитку міста в правильному порядку, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок. За своєю структурою ця операція ідентична екзаменаційним завданням, проте інтерактивна форма робить підготовку менш напруженою.

Нарешті, лінгвістична гра «Знайди слово» [3, с. 185], що завершує розповідь про перші польоти над містом, допомагає закріпити тематичну лексику (авіація, аероплан, повітроплавання, Малинський). Опанування цієї термінології є необхідним кроком для коректного виконання хронологічних завдань, присвячених розвитку авіаційної справи [3, с. 194].

Усі електронні вправи, навіть ті, що прямо не називаються «хронологічними», забезпечують функцію підготовки або закріплення матеріалу, необхідного для хронологічної роботи, утворюючи повний дидактичний цикл: («Знайди слова» [3, с. 16], «Знайди слово» [3, с. 185], «Класифікація» [3, с. 130], «Поєднай пари» [3, с. 165], «Впорядкуй події» [3, с. 180], «Числова пряма» [3, с. 104], «Скачки» [3, с. 117]). Тому, запропоновані в навчальному посібнику електронні вправи забезпечують повний цикл цифрового супроводу хронологічної роботи – від підготовки до контролю, органічно доповнюючи традиційний методичний апарат посібника.

Таким чином, навчальний посібник «Хмельницькознавство» для 8 класу є методично продуманим інструментом розвитку хронологічної компетентності учнів, що поєднує насичений фактологічний матеріал (707 дат) із різноманітним дидактичним апаратом. Шість типів хронологічних завдань – від формулювання запитань «Коли?» до самостійного заповнення таблиці із первинного тексту – індивідуальну послідовну систему, що

III всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція

охоплює всі рівні пізнавальної діяльності: від відтворення до творчого застосування. Наративна форма подання дат у поєднанні з будівництвом регіональних подій у загальноєвропейському контексті забезпечує формування не механічного запам'ятовування, а осмисленого хронологічного мислення. Методичні прийоми «Хронологічний штурм», «Хронологічний ланцюжок», «Жива хронологія» і «Групова хронологічна таблиця», які органічно впливають зі структури посібника, дозволяють вчителю організувати активну, діяльнісну роботу з часовим матеріалом без додаткових ресурсів. Посібник успішно реалізує принцип від локального до загального: доля маленького міста стає для учня прозорою моделлю великих історичних процесів, де кожна інформація набуває конкретного людського та геополітичного змісту. Позитивним є і те, що посібник формує в учнів звичку сприймати час як першу координату будь-якої події – через систематичне винесення запитання «Коли?» на початок алгоритму роботи з текстом. Водночас потенціал посібника ставить на порядок денний питання його розширення: доцільно розробити серію аналогічних навчальних посібників з «Хмельницькознавства» для інших класів – 6 клас (давня історія), 7 клас (середньовіччя), 8 клас (ранньомодерна доба XVI–XVIII ст.), 9 клас (XIX – початок XX ст.), 10–11 класи (новітня історія міста) – де тематика регіональної історії була б синхронізована з відповідними розділами програми із всесвітньої та вітчизняної історії, утворюючи цілісний наскрізний курс краєзнавства від 6 до 11 класу з послідовним нарощуванням хронологічної компетентності в учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. URL: <https://surl.li/hlaupg> (дата звернення: 18.03.2024).
2. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серп. 2024 р. № 1225. URL: <https://surl.li/lbbqnb> (дата звернення: 18.03.2024).
3. Хмельницькознавство: навч. посіб. для 8 кл. закладів загальн. середн. освіти / Н. І. Камінська. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 232 с.